

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

ראש הכולל - הרב זכריה אינגבר. עורך הגיליון - הרב שמואל אינגבר.

"ויצא יונה מן העיר... ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל" (יונה ד', ה')

הקשר בין ספר 'יונה' לחג הסוכות

מתי יצא יונה מן העיר

לאחר שאנשי נינוה חוזרים בתשובה, וה' מבטל את הגזירה עליהם, נאמר: "ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עד אשר יראה מה יהיה בעיר" (יונה ד', ה'). ולפי סדר הפסוקים נראה, שזה היה לאחר שהגזירה התבטלה, וכך דעת רד"ק שאומר: "ויצא - עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזירה עליהם". אך בפסוק א' הוא אומר, שזה היה בתוך הארבעים יום, כי חזרו בתשובה לפני תום הארבעים יום, וה' סלח להם: "ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום, אמר לו האל יתברך ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה".

שאלה מרכזית - לשם מה היה צריך את הנס הקיקיון

בפסוק ו' נאמר: "וימן ה' אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו, וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה". ומתעוררת שאלה קשה - מדוע היה ה' צריך להעלות את הקיקיון שיהיה לו צל, הרי בפסוק הקודם נאמר שהוא עשה לעצמו סוכה וישב תחתיה בצל? וניתנו לכך מספר הסברים: רד"ק אומר שאולי יבשו עצי הסוכה, ומפירוש מלבי"ם משמע, שיונה עשה רק סוכה בעלת דפנות ובלי סכך מעליו, ולכן ה' זימן לו את הקיקיון שגדל מעל ראשו. ופירושים אלו קצת קשים, כי פרט זה, שהעלים יבשו, כלל לא מופיע בפסוק, וגם אם יבשו צריך להעמיד שכל האזור היה צחיח ולא היה ניתן למצוא שם עלים נוספים, וגם אם מובן שעלים יכולים להתייבש, אך ענפים גם לאחר שמתייבשים, ניתן לסכך בהם את הסוכה ויעשו צל? וכן קצת קשה לומר, שיונה עשה רק דפנות, ומדוע שלא ישים ענפים גם מעל לראשו? ובמיוחד שכתוב: "וישב תחתיה בצל", והמילה - 'תחתיה' מורה שהצל היה מעליו.

ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל" - לשם מצוות סוכה

ואולי, אפשר לומר, שאת הסוכה בנה לקיים מצוות סוכה, ולכן מודגש: "וישב תחתיה בצל", כי זו עיקרה של המצווה לשבת בצל הסוכה, אלא שהכתוב הוסיף ואמר: "וישב תחתיה בצל", ללמדנו שהוא עשה סוכה זו לשם מצוות סוכה, שעיקרה היא - שיש לשבת בצל הסוכה, וכמו שמוכח מדינים רבים, כגון: צילתה מרובה מחמתה, העושה סוכה תחת בית, ועוד.

דבר זה גם יתכן מבחינת לוח הזמנים, עפ"י פירוש הגר"א לספר יונה. שנאמר: "ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. ויאמינו אנשי נינוה באלקים ויקראו צום" (יונה ג', ד' - ה'). ומסביר הגר"א: "מהלך יום אחד. ביום ראשון שהתחיל להלך והוא בר"ח אלול להוכיח אותם. ויאמר עוד ארבעים יום. יש פנאי לשוב עד יום הכיפורים ונינוה נהפכת. שאז נחתם אם לא ישובו. ויקראו צום. הן בעשיית כמ"ש במדרש שהבינונים מתענים". וכן על פסוק ז': "יומים אל ישתו" הוא מפרש: "כמ"ש ביה"כ כולם מתענים, הש"י מוחל". ועל הפסוק: "ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל" (יונה ד' ה') מפרש הגר"א: "כמ"ש באספך כו' תחוגו את חג כו' בסכות כו'". ולפי דבריו אפשר לומר, שהוא בנה את הסוכה לשם מצוות החג.

ועפ"י זה, אולי יש לומר, שלאחר יום הכיפורים שה' מחל להם יצא מהעיר וישב מקדם לעיר. ולא עשה מיד סוכה, שהרי נאמר בפסוק: "ויצא יונה מן העיר, וישב מקדם לעיר, ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל", ומשמע מהפסוק, שלאחר שיצא מן העיר הוא לא עשה מיד סוכה, אלא בתחילה ישב מקדם לעיר, ורק אח"כ הוא עשה סוכה, ויתכן, שישב מספר ימים עד שהגיע חג הסוכות ואז עשה סוכה לשם מצוות סוכה. כי אם היה עושה מיד סוכה היה צריך לכתוב: "ויצא יונה מן העיר, ויעש סכה מקדם לעיר, וישב תחתיה בצל".

"עד אשר יראה מה יהיה בעיר" - עד מתי התכוון לשבת שם

בפסוק כתוב שיונה התכוון לשבת בצל הסוכה: "עד אשר יראה מה יהיה בעיר", וכמה זמן הוא התכוון לשבת שם? לפי פירוש רד"ק ושאר הפרשנים שהבאנו לעיל, שהם חזרו בתשובה עוד לפני מלאות ארבעים יום, אז כוונתו היתה לחכות עד היום הארבעים לראות האם יעמדו בתשובתם. אך לפי הסברנו, שהם חזרו בתשובה ביום הכיפורים, ואח"כ יצא וישב מחוץ לעיר ובנה סוכה בהגיע חג הסוכות, נוכל לומר, שהוא חיכה עד היום האחרון של סוכות שהוא יום הושענא רבה שהוא יום חיתום הדין.

סיבת נס הקיקיון

לאחר גמר שבעת ימי חג הסוכות, התעוררו אצל יונה שני עניינים: האחד, שהוא ראה שה' ניחם על הרעה ונינוה לא תיחרב. והשני, שעם סיום חג הסוכות כבר אסור לו לשבת בסוכה זו מדין 'בל תוסיף'. ולמחרת הוא לא יוכל לעשות לו סוכה חדשה שלא לשם מצוות סוכה, כי הרי למחרת חג הסוכות חל יו"ט של שמיני עצרת, ומדיני יום טוב לא יוכל לבנות סוכה חדשה. ולפי זה נבין, מדוע באותו לילה במוצאי חג הסוכות, ה' העלה לו את הקיקיון להיות צל לראשו לקראת יום המחרת, והוא שמח על כך שמחה גדולה.

אפשרות פסילת הסוכה בכדי שיוכל להמשיך ולשבת בה

ושאל אותי ר' יהונתן קטיעי (אברך ומחנך בשכונת גני הדר בפתח תקוה), מדוע היה צריך לנס זה של העלאת הקיקיון, הרי היה יכול לפסול את הסוכה ביום השביעי, ואז יוכל לשבת בה גם ביום השמיני? והנה בשו"ע (או"ח תרס"ו, א') מובא שאין לסתור את הסוכה בשביעי: "אע"פ שגמר מלאכול ביום השביעי שחרית לא יסתור סוכתו" ומסביר שם 'במשנה ברורה' את הסיבה לכך: "דהא כל היום חובתו לישן ולשנן שם, ואי איקלע ליה סעודתא צריך לאכול בגוה", ולכן יש לומר שיונה לא רצה לסתור סוכתו בשביעי.

ובהקשר למה שכתבנו לעיל, שיונה לא רצה לשבת בסוכה ביום השמיני מדין - 'בל תוסיף' יש להעיר, שבהמשך ההלכה שם מובא, שאם אין לו לאן לפנות את הכלים ורוצה לאכול בסוכה גם ביום השמיני, יכול לפסול את הסוכה ע"י שיפחות בה מקום ארבעה על

ארבעה לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהא נראה כמוסיף. ומסביר שם ב'משנה ברורה' שהוא רק נראה כמוסיף אך אינו מוסיף ממש, כיון שאינו מתכוון לשם מצוה, ויעבור רק אם יתכוון לקיים את המצווה גם ביום השמיני, וא"כ יונה היה יכול להמשיך לשבת בסוכה, כיון שהוא לא יתכוון למצוות סוכה. אך ניתן לומר, שיונה לא רצה אף להראות כמוסיף על המצווה.

אך בכ"ז חוזרת השאלה, למה הוא לא פסל את הסוכה ביום השביעי, ואז היה יכול לשבת מתחתיה גם ביום השמיני? ושמא, אפשר לומר שהוא רצה לקיים את מצוות ישיבת סוכה עד הזמן האחרון שניתן, ולכן לא רצה לפוסלה קודם. וכן, ההלכה הזו נאמרה במקרה: "ואם אין לו לפנות כליו, ורצה לאכול בה בשמיני", אך יונה כנראה לא רצה לאכול בה בשמיני, והתכוון לאכול מחוץ לסוכה, כמו שאכל בחוץ, בימים שבין יום הכיפורים לסוכות, ולכן לא פסל את הסוכה. ובליל שמיני עצרת כבר ישב מחוץ לסוכה, ואז ה' עשה לו נס, והעלה את הקיקיון מעל לראשו שיהיה לו צל למחרת, ובזה גרם לו שמחה גדולה. ונראה שהעלאת הקיקיון היתה בלילה, כי בעלות השחר למחרת הוא יבש כנאמר בפסוק ז': "וימן אלקים האלקים תולעת בעלות השחר למחרת, ותך את הקיקיון וייבש".

ובני ר' נתנאל נ"י העלה אפשרות נוספת, שה' העלה את הקיקיון מעל הסוכה, ובגלל היותה מחוברת לקרקע, לכן הסוכה נפסלה, וכפי שמובא במשנה מסי' 'סוכה' (א', ד'): "הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקסום וסכך על גבה, פסולה", ולפי זה היה יכול להמשיך ולשבת תחת הסוכה עצמה גם בשמיני עצרת. ורעיון זה שה' הדלה את הקיקיון מעל לסוכה, תואם את דברי המשנה: "הדלה עליה... ואת הדלעת", עפ"י זיהוי הקיקיון שמביא 'אבן עזרא': "קיקיון. חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה".

ונראה לדייק מלשון הפסוק, שיונה היה עכשיו מחוץ לסוכה. שנאמר: "וישב תחתיה בצל", ואילו לגבי הקיקיון נאמר בפסוק ז': "וימן ה' אלקים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו". נראה, שהפסוק רוצה שנדייק מההבדל בניסוח, שלגבי הסוכה נאמר על יונה עצמו שהוא יושב תחתיה בצל, כי מטרתו היתה לקיים את מצוות סוכה. אך לגבי הקיקיון, לא נאמר שהוא יושב תחתיה בצל, אלא שהקיקיון עלה מעל ליונה להיות צל על ראשו, ומשמע שהוא כבר אינו יושב תחת צל הסוכה, אלא נמצא מחוץ לסוכה.

"להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו" - מאיזו רעה?

לכאורה, המשפט - 'להיות צל על ראשו' אמור להספיק, ומה באה ללמד התוספת - 'להציל לו מרעתו'. ונראה לדייק, שלא כתוב - 'להציל' עם וא"ו החיבור אלא - 'להציל', ומשמע שהפסוק לא מדבר על שתי מטרות להעלאת הקיקיון גם להיות צל על ראשו וגם להציל לו מרעתו, אלא עניין אחד לפנינו - להיות צל על ראשו כדי להציל לו מרעתו. וא"כ יש לשאול - על איזו רעה מתכוון הפסוק?

רוב הפרשנים מתייחסים למובא בהמשך, שלמחרת בזריחת השמש ה' הביא רוח קדים חרישית ואז השמש הכתה על ראשו והתעלף. רד"ק מפרש: "מרעתו - מחוס השמש שהכהו ושיבשו עצי הסוכה שהיו לו צל". מהר"י קרא מסביר: "להציל לו מרעתו. כשהטילוהו אל הים נפל כל שערו, שמי הים מלוחים ומעבירים מן האדם כל שערו, ולכך כשזרחה השמש עליו היה נתעלף".

וקצת קשה, ש'רעתו' זו של חוס השמש אין לה רמז בכתוב. ואם הכוונה ל'רעה' שנגרמה ע"י רוח הקדים והשמש שהכתה על ראשו, הרי אירוע זה עדיין לא התרחש, אלא רק בפסוק ח' ששם נאמר: "ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף". ועוד, שלא נראה לומר שהכוונה ל'רעה' שתהיה אח"כ, כי כאן כתוב שה' זימן לו את הקיקיון בשביל להציל אותו מרעתו, ואילו בהמשך נאמר שכבר בעלות השחר ה' יבש את הקיקיון, וא"כ הקיקיון כלל לא הציל אותו מרעתו.

לכן נראה, שהביטוי - 'רעתו' המובא בפסוק ז', מכוון לביטוי - 'רעה' שמובא כבר לפני כן בפסוק א': "וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו", ומ'רעה' זו באה ה' להצילו ולשמחו. ואם מופיע כבר לעיל הביטוי 'רעה', נראה יותר לקשר את הרעה המוזכרת בפסוק ז' עם הרעה המוזכרת כבר בפסוק א', מאשר לחפש רעה אחרת שלא מוגדרת בפסוקים עצמם כ'רעה', והסבל שלו מחוס השמש לא מוגדר בפסוקים כ'רעה'. ואפשר גם לחזק קשר זה בין הפסוקים, כי מופיע בשניהם הביטוי - 'גדולה'. בפסוק א' נאמר: "וירע אל יונה רעה גדולה", ובמקביל בפסוק ז': "וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה". ומה היתה ה'רעה' הזו המוזכרת בפסוק א'?

רש"י מסביר, כי יגידו שהוא נביא שקר: "וירע אל יונה - אמר עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נביא השקר". רד"ק נותן הסבר אחר: "ויחר לו - כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה... ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל".

ר' יצחק אברבנאל מזכיר בדבריו שתי רעות, בתחילה אומר: "והרעה שזכרה כאן היא חולי שבעצבון לבו נפל וחלה חולי ורעה גדולה, ובקש למות". ולאחר מכן הוא מסביר, שאנשי נינוה חזרו בתשובה רק בעניינים שבין אדם לחבירו, אך הם המשיכו להחזיק בע"ז שלהם, ובכ"ז ה' ניחם על הרעה, וחשב שאולי הוא משאיר אותם כדי שיהיו שבת אפן וכלי זעמו להנקם בהם מישראל. והתלונן הנביא בלבו מהשם למה היה כוונתו להשחית את ישראל על הע"ז שהיו עובדים ולאנשי נינוה עבר על פשעם. וזהו אמרו - וירע ליונה רעה גדולה ויחר לו, רוצה לומר שראה בעיני שכלו רעה גדולה שהיה מוכנת לבא על ישראל, ושחרה אפן על היות הקדוש ברוך הוא חומל וסולח לנינוה ונוקם ובעל חמה לישראל.

"להציל לו מרעתו, וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה"

מהצמידות שבין חלק הפסוק המדבר על הצלתו מרעתו לבין שמחתו הגדולה, נראה שיש ללמוד, שרעתו היתה כדברי ר' יצחק אברבנאל - עצבון לבו, וה' הציל אותו מרעה זו, שהעלאת הקיקיון גרמה לו לשמחה גדולה. ואפשר להסביר שזו היתה רעתו של יונה, כי הנביא יכול להתנבא רק כאשר הוא בשמחה, ואם אינו בשמחה נבואתו נלקחת ממנו, וזו היא רעה גדולה בשבילו.

ובמיוחד, שיונה זכה לנבואתו עקב השמחה הרבה של שמחת בית השואבה, כמו שמובא בתלמוד ירושלמי מסי' 'סוכה' (כ"ב ע"ב): "א"ר יונה - יונה בן אמימי מעולי גללים היה, ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש ללמדך שאין רוח הקדש שורה אלא על לב שמח, מ"ט והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים".

ולפי המשך דבריו של ר' יצחק אברבנאל, שחרה אפן של יונה כי חשש שה' יביא רעה גדולה על ישראל שחוטאים בע"ז, נסביר, שעכשיו שראה עד כמה ה' דואג לו, ומפעיל את מידת הרחמים, ומעלה לו קיקיון מעל לראשו, לכן שמח שמחה גדולה, כי ידע שזה מהווה אות לכך שה' יפעיל את מידת הרחמים גם כלפי עם ישראל.

כתקופה זו של הקורונה הסייעורים מתקיימים ע"י תוכנת זום

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת שבת. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net